

Zabudnutý štiavnický rodák, prírodovedec Andrej Wolny (1759 - 1827)

Andrej Wolny (1759 - 1827) - forgotten naturalist from Banská Štiavnica

IVAN PIŠŤUT

Botanický ústav SAV, Dúbravská cesta 14, 842 23 Bratislava

A short information on forgotten naturalist and botanist Andrej Wolny (whose herbaria are deposited in Hungarian National Museum at Budapest) is given.

Andrej (Andreas) Wolny, na ktorého slovenskí historici dejín vied a techniky celkom zabudli (iba v Encyklopédii Slovenska - Hajko et al. 1982 nájdeme o ňom kratučkú a nie celkom presnú informáciu), pred vyše stosedemdesiatimi rokmi, dňa 17. októbra 1827, podľahol záchvatu mozgovej mŕtvice v Mužijove neďaleko Beregova na území dnešnej Zakarpatskej Ukrajiny. Kto bol tento zabudnutý vzdelanec?

Ak sú doklady usušených rastlín, uložené v herbároch múzeí alebo iných inštitúcií, opatrené základnými sprievodnými údajmi (napríklad menom zberateľa, dátumom zberu, lokalitou) môžu poslúžiť ako dôležité pramenné materiály pri spresňovaní alebo dopĺňovaní chýbajúcich biografických údajov. Využili sme ich napríklad pri rekonštrukcii ciest Andreja Kmeťa počas jeho martinského pôsobenia, či pri osvetľovaní botanických aktivít bratov Trúchlovcov, ktorí o nich nezanechali takmer nijaké literárne odkazy (Pišťut 1984, 1987). Podobne herbár Andreja Wolného spolu s početnými, dosiaľ nepublikovanými rukopismi, ktoré opatruje botanické oddelenie Maďarského prírodovedného múzea v Budapešti, umožnili historičke botaniky Zs. Bunkeovej (Bunke 1995, 1996) úplne nový pohľad na všestrannú aktivitu štiavnického rodáka. Na základe jej článkov i poznámok poskytnutých autorovi možno stručne načrtnúť obraz tejto osobnosti.

Andrej Wolny sa narodil dňa 10. decembra 1759 v Banskej Štiavnici v rodine banského inšpektora, vo svojom rodisku navštevoval aj gymnázium. Osemnásťročný osirel. Hoci z tohoto obdobia chýbajú spoľahlivé údaje, niekoľko herbárových položiek v zbierke Štefana Lumnitzera dokazuje, že najneskôr do roku 1780 žil v Bratislave a že spolupracoval so svojim o desať rokov starším krajanom pri botanickom výskume. Kvalita jeho zberov dokazuje, že vo floristike už ani vtedy vôbec nebol začiatočníkom.

Podľa zápisov kláštora piaristov v Ružomberku, sa Wolny stal dňa 1. novembra 1780 členom tohto rádu. V dvoch rokoch noviciátu nemal veľa príležitostí botanizovať, doklady z tohto obdobia pochádzajú iba z Prievidze a Bojníc. V Ružomberku strávil ďalšie štyri roky, pripravujúc sa na pedagogickú dráhu. Ako bývalo zvykom, pravdepodobne vyučoval v nižších triedach stredných škôl, ale zároveň aj usilovne botanizoval na rôznych miestach Liptova a Oravy, od Mokrade a Leštín, Choča po Malužinú a Kriváň.

V školskom roku 1786/1787 ho poslali do Pešti, kde mal začať so štúdiom

filozofie. V meste nad Dunajom sa spriatelil s významným botanikom Kitaibelom, s ktorým spolupracoval až do jeho smrti v roku 1817. Keďže intenzívne zbieral rastliny v okolí mesta, čoskoro sa zoznámil sa aj s profesorom Winterlom a pravdepodobne mal voľný prístup aj do botanickej záhrady. V treťom ročníku štúdií (1788/1789) Wolny vystúpil z rádu. Je zaujímavé, že mu dovolili vziať si so sebou nielen herbár, ale aj rukopisy. V Pešti pobudol ešte asi tri roky, pravdepodobne pôsobiac ako vychovávateľ v korejši šlachtickej rodine. No už v roku 1791 prijal miesto profesora na gymnáziu v mestečku Sremski Karlovci, kde pôsobil ako profesor prírodopisu, od roku 1798 ako riaditeľ, 25 rokov. Tu sa čoskoro oženil a stal hlavou početnej rodiny. Existenčné starosti (nemožnosť získať penziu po odchode do dôchodku, ale aj hroziaca strata služobného bytu) ho prinútili roku 1816 zmeniť povolanie. Vďaka skorším intervenciám priateľa Kitaibela sa mu podarilo získať miesto riaditeľa továrne na kamenec v Mužijove neďaleko Beregu, vo vtedajšej Berežskej župe, kde pôsobil až do náhlej smrti roku 1827. Herbár a rukopisy sa okolo roku 1835 postupne dostali do Maďarského národného múzea a Maďarskej národnej knižnice. Jeho mineralogická zbierka sa nezachovala.

Andrej Wolny, vysoko vzdelaný prírodovedec, predovšetkým botanik a mineralóg, napodiv uverejnil iba jedinú publikáciu (*Historiae naturalis elementa*, Budae, 1805). Vyšla iba jej prvá časť (*Pars I. Mineralogia*). V jeho pozostalosti sa nachádza 26 rukopisov (z nich 14 venovaných botanike, 4 chémii a mineralógii, 1 zoológii, ďalšie patrili medzi tzv. *Miscellanea*), ani jeden z nich dosiať nebol publikovaný. Hoci väčšinu života prežil v menších mestách, bol dobre informovaný o dianí v stredoeurópskych vedeckých spoločnostiach (bol čestným členom Mineralogickej spoločnosti v Jene a členom Botanickej spoločnosti v Regensburgu). Pokiaľ mu to okolnosti dovolili, rád cestoval a všade zbieral rastliny. Často sa zaujímal aj o ich farmaceutické a ekonomické využitie. Hoci veľkú časť života strávil na Dolnej zemi, lokalít, ktoré na našom území v rokoch 1780-1786, 1790, 1793, 1804, 1817 navštívil, je naozaj veľa. Najviac ich je zo Štiavnických vrchov, Liptova, okolia Bratislavy, ale v herbári sa nachádzajú aj zbery z Komárna, Kolárova, Spiša, Oravy, Horehronia, Nízkych Tatier. Viaceré druhy ktoré našiel, sa ukázali byť novými pre vedu. Na jeho počesť pomenovali nátržník *Potentilla wolnyi* Kit. i minerál volnit. Zberateľskou činnosťou a intenzívnou spoluprácou s významnými botanikmi svojich čias prispel nemalou mierou k poznaniu kveteny Karpát i Panónskej kotliny. Andrej Wolny, ktorého pamiatka je napríklad v Sremskej Karlovcici dodnes živá, si nezaslúži ani u nás zapadnúť do hlbín zabudnutia.

Literatúra

- Bunke Zs., 1995: Herbarium Wolnyanum I. - Ann. Hist.-Nat. Mus. Natl. Hung. 87: 147-168.
Bunke Zs., 1996: Herbarium Wolnyanum II. - Ann. Hist.-Nat. Mus. Natl. Hung. 88: 297-324.
Hajko V. et al. (eds), 1982: Encyklopédia Slovenska, VI. zväzok, T - Ž.
Pišút I., 1984: Záhľadný zelený lišajník. Mladé letá, Bratislava.
Pišút I., 1987: Zabudnutí slovenskí botanici Andrej a Štefan Trúchlovci. - Zbor. Slov. Nár. Múz., Prír. Vedy, 33: 167-176.